

VÝKLAD MŠE SVATÉ V KATECHEZI DĚTÍ DŘÍVE A NYNÍ

Marie Zimmermannová

ČINNÁ ÚČAST VĚŘÍCÍCH NA SLAVENÍ LITURGIE JE MOŽNÁ JEN TEHDY, JESTLIŽE JEJÍ ÚČASTNÍCI POROZUMÍ DĚNÍ, KTERÉ SE ODEHRÁVÁ PROSTŘEDNICTVÍM LITURGICKÝCH ÚKONŮ, GEST A ZNAMENÍ. V TOMTO ČLÁNKU SE ZAMĚŘÍME POUZE NA VÝKLAD MŠE SVATÉ V KATECHEZI DĚTÍ, JAK SE K NĚMU PŘÍSTUPOVALO OD POČÁTKU 20. STOLETÍ U NÁS. HISTORICKÝ EXKURZ UKÁŽE VÝVOJ, KTERÝ BYL NÁSILNĚ PŘERUŠEN A KTERÝ NÁS I DNES MŮŽE INSPIROVAT. OBSAH ČLÁNKU ÚZCE SOUVISÍ S PŘÍSPĚVKEM JANA ŠLÉGRA NA NÁSLEDUJÍCÍCH STRÁNKÁCH, NA KTERÝ SE BUDEME ODKAZOVAT.

ThLic. Ing. Marie Zimmermannová

Vedoucí Katechetického a pedagogického centra Biskupství královéhradeckého. Studuje pastorální teologii na Katolické teologické fakultě v Praze, písemně práce věnovala historii katechetiky v Čechách.

Na počátku minulého století byla v církvi rozlišována katecheze dětí a kázání pro dospělé při bohoslužbě. Obě formy měly stejný účel, tj. „vše obnovit v Kristu“ tím, že skrze poznání nauky církve bude do srdcí věřících zaseta láska Kristova a bude jim vštípen Kristův řád a Duch.¹ Katecheze dětí se uskutečňovala formou náboženské výchovy a výuky ve škole a formou promluv pro děti v nedělní katechetické škole ve farnosti.² V zemích habsburské monarchie mělo pod vlivem osvícenství hlavní úlohu vyučování náboženství ve škole. Ve všech předmětech včetně výuky náboženství se učilo pouze tzv. heuristickou metodou otázek a odpovědí, o které český katechetik František Xaver Blanda napsal, že tento způsob zavedl katechety k marnému a „vodnatelnému hraní s otázkami“, přičemž bylo zapomenuto, že víra dětí je založena na Božím působení a jeho autoritě. Používaná metoda nadělala podle

Blandy z dětí „rozumáře a hloubaly beze vsí víry“.³

Po vypovězení konkordátu mezi Vídní a Vatikánem roku 1870 došlo v monarchii k přechodu od konfesního státu, který upřednostňoval katolickou víru, ke státu konfesně neutrálnímu. Ve školství to vedlo k náboženskému indiferentismu.⁴ Důsledkem bylo např. zdobovolňování tzv. náboženských cvičení a výrazné zhoršení postavení katechetů ve školách.⁵ S odstupem doby můžeme říci, že nové společenské podmínky měly na náboženskou výchovu paradoxně blahodárný vliv. Katecheti pocítili potřebu se sdružovat, vydávat vlastní odborný tisk a setkávat se na spolkových schůzích i na katechetických kongresech, kde si ujasňovali cíle náboženské výchovy a hledali k nim nové cesty. „Nové cesty“ znamenaly jednak zavádění nových didaktických metod do výuky náboženství a jednak prosazení vlivu biblického a liturgického hnutí na vývoj katecheze u nás. V tomto článku se omezíme pouze na vliv liturgického hnutí v souvislosti s hledáním způsobu, jak vychovávat děti k činné účasti na mši svaté.⁶

Výklad mše svaté v katechezi ve dvacátých a třicátých letech

Svědectví o obnově katechetické činnosti v našich zemích najdeme ve zprávě z mezinárodního vídeňského katechetického kongresu, který se konal roku 1912. Její autor představuje

jednotlivé oblasti katechetické činnosti a uvádí, na jakém dalším směřování se účastníci kongresu dohodli.⁷ Obvyklým postupem při liturgické výchově dětí byl následující scénář: 1. dítě se má nejprve účastnit „náboženských cvičení“, aby se naučilo bohoslužbu pozorovat a chovat se důstojně⁸; 2. pomocí názorných obrazů se učí rozeznávat a pojmenovávat hlavní části bohoslužby; 3. nacvičuje náboženské úkony; 4. je uváděno do tajemství bohoslužby.⁹ Dítě je v katechetických knihách a člancích nazýváno také „katechumenem“.¹⁰

Od dvacátých let minulého století se v liturgické výchově u nás uplatňoval následující postup:

- Na nižším stupni obecné školy (tj. 1.–3. třída) se děti seznámily s hlavními událostmi dějin spásy, počínaje stvořením světa a hříchem prvních lidí, podle tzv. „biblické dějepřavy“. Události byly probírány v souladu s liturgickým rokem, některé byly spojovány s liturgickými úkony a modlitbami, a to zejména ve 3. třídě. Výklad mše svaté probíhal prakticky při náboženských cvičeních. Nejmenším dětem bylo tajemství bohoslužby vykládáno na základě vánočního tajemství: „po pozdvihování sestupuje dítě Ježíš na oltář a záhy po pozdvihování vchází do duše kněze. Proste, aby i k vám zavítalo“.¹¹ Cílem takto pojaté liturgické výchovy bylo naučit děti, aby byly na bohoslužbě rády a nábožně přítomny.
- Na středním (4. a 5. třída) a vyšším stupni obecné školy (tj. 6. až 8. třída) již měl žák liturgii porozumět, vžít se do liturgického roku a účastnit se liturgických úkonů vědomě. Tomu mělo napomoci eucharisticky zaměřené a prakticky pojaté vyučování. Jeho cílem bylo podpořit živou víru v přítomnost Ježíše Krista v Nejsvětější svátosti oltářní.¹² Zbožnou účast dětí na bohoslužbě měla podpořit modlitební knížka s texty mešních modliteb podaných ve srozumitelném překladu, a zpěvník, aby se děti účastnily společného zpěvu.¹³ Cílem bylo, aby děti sledovaly mši svatou nejen nábožně, ale i s porozuměním. Vyučování bylo více prodchnuto citem (např. namísto „Dítě Ježíš“ autoři užívají výrazu „Ježíšek“). Vyučování bylo obohaceno o novozákonní i starozákonní příběhy, které měly se mší svatou souvislost (např. svatba v Káně Galilejské, Abrahámovo setkání s Melchizedechem apod.). Mše svatá se měla propojit se životem dětí: děti dostávaly „úkoly“, co se mají snažit prožít nebo si alespoň uvědomit při jednotlivých částech mše svaté (např.: mše je nejdůstojnější klanění se Bohu, dítě si má proto promyslet, za co se chce Bohu příští neděli klanět).¹⁴ Josef Hronek vydal pro děti misálek, v němž vysvětluje podstatu mše svaté ve zpřítomňování oběti Ježíše Krista a uvádí paralelně překlad

liturgických modliteb a návrhy na modlitby dítěte, jimiž se může v duchu připojit ke knězi.¹⁵

V dobových odborných časopisech byly publikovány různé návrhy, jak vyložit smysl mše svaté dětem. Uvedme několik příkladů z tehdejší diskuse:

- Pro děti 4. třídy byl navržen tzv. mystický výklad: každá část bohoslužby se měla vykládat ve vztahu k jedné události z Ježíšova vykupitelského díla, počínaje hříchem prarodičů (vstupní modlitba) přes Ježíšovo prožívání utrpení až po jeho slavný příchod při posledním soudu (přijímání).¹⁶
- Na tento návrh reagoval jiný katecheta, který požadoval, aby význam první části bohoslužby tzv. mše katechumenů byl vykládán na základě situace v prvotní církvi a významu slavení památky Páně pro ni. Mystický výklad se měl uplatnit až ve druhé části mše. Teprve ta byla před druhým vatikánským koncilem chápána jako vlastní mše svatá.¹⁷
- Jan Pořícký předložil výklad na základě metody historické, a to tak, že ukázal, jak se jednotlivé obřady vyvíjely v prvotní církvi. Děti mělo zaujmout imponující „stáří“ křesťanství a zároveň měly pochopit, proč kněz jednotlivé úkony koná, aby jim déle utkvěly v paměti.¹⁸
- Jiný katecheta publikoval návrh pro děti z 1. třídy, které ještě nemohou mši svaté rozumět a soustředit se na ni. Vyličil jim barvitě dění mezi barokními andělíčky po stranách oltáře, kteří čekají, až se na něm „objeví Ježíšek“, a hrají si s ním na schovávanou. Děti měly při mši tiše sledovat andělíčky a čekat spolu s nimi na „Ježíška“.¹⁹
- Vážný pokus o mystagogický výklad mše svaté na základě Pisma svatého spočíval v tzv. parallelismu mezi Starým a Novým zákonem: mezi starozákonními předobrazy a jejich naplnění Ježíšem Kristem; to bylo vztaženo k jednotlivým částem mše svaté. Svůj návrh autor odůvodnil tím, že bohoslužba je „složitá věc“, a proto je třeba se nejprve ptát, jak vznikla, a tento výklad dětem předložit.²⁰

Důraz na vnitřní prožívání jednotlivých úkonů mše svaté vedl k posunu cíle liturgické výchovy dětí: od „sledování s porozuměním“ k výchově k „činné účasti“, která spočívala v osobním vnitřním prožívání jednotlivých úkonů mše svaté. Ve čtyřicátých letech naši přední odborníci na katechetiku požadovali, aby se mše svatá stala ohniskem katecheze, aby se v ní uplatnil liturgický princip a církve se vrátila k praxi katechumenátu prvotní církve.²¹ Alespoň za zmínku stojí i liturgická výchova ministrantů hnutí Legio Angelica.²² Na konci čtyřicátých let byl tento slibný vývoj v katechezi zastaven.

Uvádění do slavení mše svaté v současné době

Jaká je situace v našich farnostech dnes? Účastní se děti pravidelně nedělní mše svaté spolu se svými rodiči? Je toto slavení středem a vrcholem jejich života? Byly do smyslu slavení uvedeny? Jak mu rozumějí jejich rodiče a jak si mohou prohloubit své poznání? Odpovědi na položené otázky budou v různých částech našich diecézí odlišné. Na jedné straně jsou rodiče spíše bezradní v tom, jak mají dítě motivovat k účasti na mši svaté, na druhé straně se zvyšuje nabídka tzv. nedělních mší svatých pro děti a hledá se způsob, jak je aktivně zapojit.²³ Tisíce dětí navštěvují výuku předmětu „náboženská výchova“, ať už ve školách nebo na farnostech. Řada rodičů se domnívá, že právě touto výukou budou děti dostatečně vybaveny pro křesťanský život.

Někdy dochází k nedorozumění, které se pokusíme nejprve pojmenovat a poté navrhnout řešení.

V roce 2004 Česká biskupská konference schválila a vydala dokument, který mj. definuje úkoly a cíle výukového předmětu „náboženská výchova“, obsahuje osnovu výuky a přehled pomůcek k ní.²⁴ Tento předmět se liší od katecheze dětí, která se koná ve farnostech a jejíž součástí by měla být i liturgická výchova dětí. Jaké jsou rozdíly mezi těmito formami a proč je třeba, aby se doplňovaly?²⁵ První část odpovědi budeme hledat v *Osnovách* předmětu „náboženská výchova“, které uvádějí mj. tyto jeho úkoly:

- v širším smyslu: vytvářet předpoklady pro porozumění náboženskému vyjadřování a vychovávat ke vnímání náboženských symbolů;
- v užším smyslu: vytvářet předpoklady k následné katechezi zahrnující výchovu k modlitbě, uvádění do prvků svátků a slavností, výchovu ke svátostem, výchovu k pokání a k životu dítěte ve farnosti.²⁶

Obecné cíle předmětu požadují, aby dítě bylo uschopněno:

- k meditativní reflexi světa a k otevření prostoru pro osobní modlitbu;
- ke vnímání křesťanských svátků a slavností a pochopení jejich významu pro život člověka.²⁷

Podle metodických materiálů, které jsou v *Osnovách* doporučeny, se děti v jednotlivých ročnících vyučování náboženství setkají se slavením eucharistie zejména jako s učivem, které má úzký vztah k životu člověka a společenství církve. Toto učivo je podáváno z pohledu člověka a zaměřuje se zejména na jeho konání. Pokud děti navštěvují výuku ve všech ročnících, mají se naučit porozumět smyslu liturgického roku v souvislosti s dějiny spásy, mají porozumět slavení eucharistie jako oslavě, hostině, Ježíšově oběti a setkání s Kristem. V 6. třídě se bude dítě zabývat i dalšími synonymy pojmu eucharistie. Bude také seznámeno s liturgickými symboly, úkony a gesty, významem slavení neděle pro křesťany v kontextu třetího přikázání Desatera a významných svátků světových náboženství. Již ve 3. třídě se má seznámit se strukturou mše svaté a smyslem jejích hlavních částí. Tuto látku prohlubuje učivo 4. ročníku v souvislosti se starozákonními událostmi a předobrazem Beránkovy hostiny v Božím království. Souvislost se životem je představena jako Ježíšova pomoc člověku, který ve svátostech vstupuje do našeho života, a také jako znamení Boží blízkosti člověku, která se uskutečňuje v Kristu skrze církve, společenství při bohoslužbě a ve farnosti.²⁸

Výše uvedený cíl uschopnit děti k pochopení významu slavení křesťanských svátků a slavností pro život člověka naplňují také programy, které vznikly pro projekt Poselství křesťanských svátků či tzv. vstupů do škol.²⁹

Z výše uvedeného můžeme usoudit, že učivo předmětu „náboženská výchova“ počítá s liturgickou výchovou v katechezi, která však v praxi málokdy výuku doplňuje. Výsledkem je, že děti se ve 3. třídě naučí pojmenovat jednotlivé části bohoslužby, umějí je seřadit, jak následují správně za sebou. To však nestačí k tomu, aby dítě bylo schopné – řečeno slovy sv. Klementa Alexandrijského – „tančit“, když ještě nemá „pochopení pro hudbu a rytmus“.³⁰ Účast na mši svaté se mu tak nestává důležitým okamžikem života, „pravou bohoslužbou“, ve které opakovaně předkládá svůj život Bohu a vzdává mu za něj díky. Nechápe-li dítě smysl bohoslužby a jednotlivých úkonů, není ani naplněna jedna z jeho základních psychologických potřeb.³¹ Konání, které

pro dítě postrádá smysl, se jaksí samovolně vyhýbá, čímž zvyšuje nervozitu a bezradnost rodičů, kteří ho nechtějí „nutit“ k účasti a používají různé vedlejší motivace (např. návštěvu cukrárny po mši svaté), v horším případě tresty. Pokud i katecheta používá prostředky ke vnější motivaci (jak bývalo zvykem), spěje přirozený vývoj k tomu, aby dítě praxi nedělní mše svaté opustilo.

Co je úkolem liturgické výchovy v katechezi a jak ji lze uskutečnit? Liturgická výchova v katechezi má být jednak součástí iniciační katecheze dětí a jednak mystagogické katecheze. Iniciační katecheze dětí má být systematická a pomoci dětem začlenit se do společenství, které žije, **slaví** a dosvědčuje víru (srov. DK, čl. 67–68). Mystagogická katecheze předpokládá, že:

- děti byly již dříve seznámeny s hlavními událostmi dějin spásy a svým způsobem porozuměly, že Bůh v nich uskutečňoval svůj plán spásy, který se týká i jich;
- měly také možnost společně objevovat poselství vybraných biblických textů, které ukazují na Boží záměr s každým z nás;
- byly uvedeny do biblické řeči znamení, kterou se vyznačuje také slavení liturgie.

V období iniciační katecheze by se děti měly seznámit s liturgickou „abecedou“, tj. s názvy a významem hlavních míst bohoslužby (oltář, ambon, sedes), liturgickými nádobami a rouchy (kalich, patena, konvičky, alba, ornát, štola), s křížem jako symbolem Kristovy smrti a oslavení, se symbolikou svíců a se liturgických barev (hlavní svátky Vánoce a Velikonoce, přípravná období advent a doba postní, období mezidobí, slavnost Seslání Ducha svatého a mučedníků – svědků víry). V naukové části katecheze by dětem mělo být představeno Vyznání víry a modlitba Páně v souvislosti s Božími přísliby a skutky a naší odpovědí v životě (mravní důsledky evangelia). Navazující mystagogická katecheze, která by měla následovat po slavení prvního svatého přijímání, má dětem pomoci, aby svůj život prožívaly jako součást dějin spásy. Účast na slavení mše svaté by měla patřit k vrcholným a nenahraditelným okamžikům jejich života (srov. VDK, čl. 89 a 108).

Z praktického hlediska může řada čtenářů vznést otázku či dokonce výtka: jak máme přimět děti a jejich rodiče, aby věnovali výuce náboženství a katechezi potřebný čas? Zůstaneme-li v realitě našich farností, nezbyvá než se vážně zamýšlet nad alternativním programem pro systematickou katechezi dětí, které byly dosud vyučovány ve farnosti podle osnov předmětu „náboženská výchova“. Je třeba, aby tato alternativa obsahovala i složku naukovou, v níž je prováděna syntéza toho, co dítě poznává skrze Boží slovo zapsané v Písmu svatém a slavené v liturgii. U dětí, které přihlašují rodiče, můžeme počítat s jejich očekáváním, že děti budou uvedeny do všeho, co potřebují k životu z víry. Pokud do skupiny zavítají i děti z rodin bez křesťanského zázemí, můžeme vycházet z toho, že přirozenou

potřebou dítěte je navázat vztah s Bohem, neboť tak jsme byli jako lidé stvořeni.³² V každém případě je třeba, aby katecheta s rodiči komunikoval a pravidelně spolupracoval. V ideálním případě by měla farnost nabídnout alespoň nějakou formu katecheze s rodiči dětí.

U starších dětí je třeba uplatnit mystagogickou katechezi, která je postupně uvede do smyslu toho, proč byly pokřtěny a přijaly další svátosti, z nichž se učí ve svém životě žít. Součástí této výchovy je mystagogický výklad mše (viz následující článek). Jeho význam spočívá v tom, že pozornost věnovaná v katechezi

Eucharistický koncept uplatnila například Sofia Cavalletti v Katechezi dobrého pastýře.

tomu, co se při liturgii koná, umožňuje věřícím, aby skrze obřady a modlitby pronikali k tajemství slavené víry (srov. SC 48). Sebekrásnější „zbožné“ myšlenky k tomu samy nestačí.

Závěrem

Viděli jsme, že v minulém století naši předchůdci v katechetické službě řešili s velkou vážností, jak uvést děti do niterného společenství s Ježíšem Kristem tak, aby je prožívaly i při účasti na slavení liturgie. Jedním z principů, které chtěli uplatnit, bylo učnění slavení mše svaté ohniskem katecheze, z něhož vše ostatní vychází a k němuž směřuje. Jejich myšlenky a díla byly během čtyřiceti let nesvobody církve u nás zapomenuty. Koncept výuky náboženství vydaný v roce 2004 ČBK sice předpokládá následnou katechezi dětí, při níž budou systematicky uvedeny i do liturgického slavení, avšak takové programy se u nás realizují jen výjimečně. Na úrovni ČBK se začal v rámci Katechetické sekce a ve spolupráci s diecézními katechetickými centry řešit projekt, který by měl instrukce i metodické zázemí pro předpokládané katechetické programy poskytnout.³³

Poznámky:

- 1 Srov. PIUS X. Encyklika *E Supremi* o obnově všech věcí v Kristu ze dne 4. října 1903. In ASS (1903–1904), s. 129–139; na ni navázala Encyklika *Acerbo nimis* o vyučování křesťanské nauky ze dne 15. dubna 1905. In ASS (1904–1905), s. 613–625.
- 2 Srov. *Acerbo nimis*, od čl. 12. Papež vybízí k obnově činnosti tzv. zbožných sdružení křesťanské nauky (*Confraternitas doctrinae christianae*). Farní katecheze se u nás uskutečňovala jen v nepatr-

- né míře formou tzv. besídek a v rámci některých organizací a hnutí pro děti a mládež.
- 3 Srov. BLANDA, František Xaver. *Pastorálka ve škole čili vychovávání mládeže učením, bohoslužbou a kázní svaté církve katolické*. Praha: Knihkupectví V. Stýbla, 1884, s. 58–59.
  - 4 Srov. HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Praha: Grada, 2011, s. 22.
  - 5 Ve školách učili zejména katecheté-kněží jako členové učitelského sboru. O postavení katechetů a jejich spolkové činnosti viz např. KOŠÁK, František. *Snahy o založení katechetského spolku v Čechách*. Praha: Katechetský spolek v Čechách, 1922.
  - 6 Termín „činná účast“ byl poprvé použit v oficiálních dokumentech církve papežem Piem X. v Motu proprio „Tra le sollicitudinibus“ z 22. 11. 1903.
  - 7 Srov. KOLÍSEK, Alois. Katechetský kongress ve Vídni (ve dnech 6. až 11. září). *Vychovatel* 1912, roč. 27, č. 20, s. 205–210; č. 21, s. 217–225; č. 22, s. 229–234; č. 23, s. 241–245; č. 24, s. 253–256.
  - 8 Tzv. náboženská cvičení byla nedílnou součástí vyučování ve škole. Tvořily je: společná hlasitá modlitba nebo zpěv na počátku a na konci vyučování; společná účast na mši svaté každou neděli a každý zasvěcený svátek během celého školního roku (s žákovským zpěvem); přijímání svátosti pokání a Nejsvětější svátosti oltářní třikrát do roka, na začátku školního roku nebo v adventu, v čas velikonoční a na konci školního roku vždy po řádné přípravě; účast v církevních průvodech o slavnosti Božího Těla, v den sv. Marka a ve dnech prosebných. Srov. BENDA, Antonín. Náboženská cvičení katolického žactva na obecných a měšťanských školách král. hlav. města Prahy. *Věstník katechetský* 1913, roč. 16, č. 1, s. 2–4.
  - 9 Postupný výklad mše svaté. *Věstník katechetský* 1912, roč. 15, č. 11, s. 161–163; č. 12, s. 177–178. Autor neuveden.
  - 10 Definici „katechumena“ – tj. dítěte, které katecheta „navádí“ katechizováním, užívá již Karel Škoda, který přednášel katechetiku na české teologické fakultě v Praze ve 2. pol. 19. stol. Srov. ŠKODA, Jan Karel. *Katechetika*. 3. vydání. Praha: Fr. A. Urbánek, 1874, s. 5. V první polovině 20. stol. se tento termín objevuje v článkách řady autorů, např. DVOŘÁK, Xaver. Biblická dějprava ve vyučování náboženském. *Věstník katechetský* 1917, roč. 20, č. 9, s. 103–104.
  - 11 Srov. Postupný výklad mše svaté, s. 162.
  - 12 Srov. KOLÍSEK, Alois. Katechetský kongress ve Vídni, s. 219. Viz Příloha č. 11, sekce I., bod 4 o liturgickém vyučování na středním a vyšším stupni.
  - 13 Srov. Postupný výklad mše svaté, s. 178.
  - 14 Srov. Dítě a mše. *Věstník katechetský* 1923, roč. 26, č. 11, s. 90–94. Tento způsob u nás propagoval např. Václav Kubíček, nejnámější vysokoškolský učitel katechetiky na bohoslovecké fakultě v Olomouci.
  - 15 HRONEK, Josef. *Mše svatá*. Praha: Kropáč & Kucharský, 1933. Jde o dílo profesora katechetiky a pedagogiky na teologické fakultě UK v Praze (1928–54).
  - 16 Srov. Postupný výklad mše svaté, s. 162.
  - 17 Tamtéž.
  - 18 Srov. POŘICKÝ, Jan. Katechese o obřadech mešních. *Věstník katechetský* 1915, roč. 18, č. 10, s. 154–159; č. 11, s. 168–170.; *Věstník katechetský* 1916, roč. 16, č. 2, s. 26–38.
  - 19 Srov. Katechetický výklad mše svaté. *Věstník katechetský* 1925, roč. 27, č. 6, s. 41–45; č. 8, s. 59–62; č. 9, s. 70–72. Autor neuveden.
  - 20 Srov. OLIVA Jan. K výkladu mše svaté. *Věstník katechetský* 1930, roč. 33, č. 3, s. 33–35; č. 4, s. 37–42.
  - 21 Srov. REBAN, Karel. Správné stanovisko k liturgickému hnutí (LH). *ČKD* 1944, roč. 84, č. 1, s. 29–31. Tentýž Liturgie: zdroj náboženské obrody. *ČKD* 1943, roč. 83, č. 3, s. 140–146; tentýž Mladá duše jde k Bohu liturgií. *Logos* 1947, roč. 2, č. 7, s. 409–415. Srov. také HRONEK, Josef. Přetvořme katechesi. *Logos* 1946, č. 2–3, s. 50–53. Poznámka: články z časopisu *ČKD* jsou dostupné na www.depositum.cz.
  - 22 Zakladatelem tohoto hnutí byl P. Metoděj Klement. Ke kněžím, kteří prošli Legio Angelica a starali se později o výchovu ministrantů, patřili např. Antonín Mandl, Alexander Heidler, Josef Zvěřina, Jiří Reinsberg aj. Viz REINSBERG, Jiří; SVOBODA, Bohumil. *Legio angelica a p. Method K. Klement, OSB*. Svitavy: Trinitas, 2000.
  - 23 Tento úkol řešili například přednášející a účastníci semináře *Co s dětmi při liturgii*, který se konal v Českých Budějovicích v roce 2011. Výstupy z něj jsou ke stažení na <http://kc.bcb.cz/d/Co-s-detmi-pri-liturgii-4.pdf>.
  - 24 ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Osnovy k výuce náboženské výchovy Římskokatolické církve v 1.–9. ročníku základní školy pro nepovinný předmět náboženství v základních školách*. Praha, 2004. Dále jen *Osnovy*. Na s. 9 je uveden přehled základních pomůcek k výuce podle *Osnov*, tj. učebnic, metodik a pracovních listů.
  - 25 Srov. VDK, čl. 73–76. V čl. 76 se zdůrazňuje vzájemná komplementarita nejen mezi katechezí ve farnosti a výukou náboženství, ale také s výchovou křesťanské víry v rodině.
  - 26 *Osnovy*, s. 8–9.
  - 27 Tamtéž, s. 9–10.
  - 28 Zpracováno podle metodických příruček k jednotlivým ročníkům. Nejedná se o podrobnou analýzu obsahu, ale o nastínění hlavních směrů výuky.
  - 29 Vlastní metodiky k těmto programům vydala Katechetická a pedagogická centra v Ostravě a v Hradci Králové; školení lektorů nabízejí některá pastorační centra v Brně a v Olomouci.
  - 30 Srov. následující článek Jana Šlégra na s. 20.
  - 31 Tematicke potřeby smysluplnosti učení u dítěte se věnuje řada autorů. Týká se každého věku člověka. Ze školního prostředí viz např. <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/14575/INVENTAR-ZNAKU-ROZVOJETVORNEHO-UCENI---SMYSL.html/>. Viz také http://www.volny.cz/j.krivohlavy/clanky/c_smysl_z.html. Příklad byl odposlechnut z praxe.
  - 32 CAVALLETTI, Sofia. *Religious potential of the child*. Liturgy Training Publications, 2. angl. vyd., 1992, s. 30–31. Autorka byla členkou skupiny, která připravila *Direktorium pro mše s dětmi* (1973, v češtině MCM Olomouc 1992).
  - 33 Více o projektu ČBK viz KUŽNIAR, M., KARLOVÁ, I. Koncepce výuky náboženství a katecheze v České republice. In *Cesty katecheze* 2013, č. 1, s. 24.

Summary: Interpretation of Holy Mass in the Catechesis of Children past and now

In the first part of the article the author gives examples from the first half of the 20th century, when Czech catechists were looking for a way to interpret the rites of Holy Mass the children so that they can lead to active participation in the celebration. The aim of the second part of the article is to identify one of the possible causes of the problem, which is the relationship of children to Mass today. Many catechists educate children in religious education according to the program, which assumes that it will be completed with an initiation and mystagogic catechesis in the parish. This praxis is not usual. New program prepared on the initiative of the Czech Bishops' Conference should take this into account and find a resolution of this situation.